

KISS MÁRTON

*A pécsi felmérési felügyelőség működése az első világháború után (1918–1921)**

A pécsi felmérési felügyelőség megtelepedése (1876–1918)

A kataszteri szervezet történetében meghatározó jelentőségű volt a hivatalok megtelepedésének ideje. Pécssett 1859-től az egyik aligazgatósági központ, 1863–1864-ben a téli központ, majd az 1. és 4. felmérési felügyelőség működött. A kiegyezés (1867) után egyszerre volt jelen a városban a helyszínelési, majd a kataszteri felmérési felügyelőség szervezete.

Állandó épülettel sokáig nem rendelkezett a hivatal, mindig bérleményekben működött. A korszakban történt meg az első nagyobb költözés, amikor a hivatal a Ferencesek utcája 37-ből az Anna utca 20–22-be tette át székhelyét.¹ A kezdeti időszak Skála Vencel nevéhez kötődött, akit Berczeli István és Ruttkai (Ritschel) Vilmos követett a vezetői pozícióban.²

Az első világháború idején többen is bevonultak a pécsi felügyelőségből. A háború első évében az országos felmérési állomány csaknem 50%-a (365 fő) volt hadban.³ Egy 1915-ben készült lista szerint 13 fő teljesített szolgálatot, köztük a felmérés felügyelője, Ruttkai Vilmos is.⁴ Egyes számítások szerint a háborúban a mérnök-tisztviselők 64%-a vett részt, akik közül többen az újonnan kialakuló harcfrontok térképezésével és háromszögelésével foglalkoztak.⁵

Az első világháborúban elszenvedett ve-

reséget politikai változások (forradalmak, új államhatárok) követték. Pécs számára a trianoni békeszerződés kedvezően alakult, mivel az kimondta, hogy a város Magyarországhoz tartozik. A döntés elméletileg megszüntette az 1918-ban kezdődő szerb-antant megszállást, noha történtek arra kísérletek, hogy ez az állapot tartóssá váljon. A felszabadulást végül Horthy Miklós Nemzeti Hadseregének 1921. évi bevonulása zárta le, amely után Pécs visszatérhetett az országhoz.⁶

A városban található hivatalok és szervezetek működése ekkoriban számos nehézséggel szembesült. Az itt állomásozó szerb katonaság jelenlétében kellett végezniük hivatali munkájukat úgy, hogy korábbi közigazgatási feladatukat

■ Szerb katonaság sorakozik díszszemlére Pécssett, a Kardos Kálmán (ma Janus Pannonius) utcában (Janus Pannonius Múzeum, HTO HT. 745.)

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 KISS MÁRTON: A pécsi kataszteri felmérési felügyelőség épületei a 20. században. *Catastrum*, 8. (2021) 2:15–22.

2 KISS MÁRTON: A kataszter mint a gavallérélet harmadik stációja. A pécsi kataszteri felmérés személyzeti adataira (1884–1918). *Catastrum*, 8. (2021) 3:21–34.

3 ZÁVOCZKI ADRIENN: Kataszteri mérnökök az I. világháborúban: Kollányi Boldizsár. *Catastrum*, 2. (2015) 2:31–37.

4 A hadbavonult felmérési tisztviselők. *Kataszteri Közlöny*, 24. (1915) 7–8:146–147.

5 ANTALFFY ANDOR: A magyar állami földmérés. *Térképészeti Közlöny*, 3. (1934) 1–2:9–51 (= ANTALFFY, 1934).

6 A felszabadulás rövid leírása: *Pécs-Baranya: 1918–1928*. Pécs, [1929]. 120–126.

nem láthatták el teljes mértékben. Nem véletlen, hogy többen a menekülést választották és – igazoltan vagy anélkül – eltűntek a városból.⁷ A szakirodalmi vélemények mellett érdemes egy pillantást vetnünk arra, milyen módon funkcionált ekkor a városban a felmérési felügyelőség.

A politikai átalakulások hatása a kataszteri szervezetre

A kataszteri szervezet átalakításának és fejlesztésének igénye korábban is komolyan foglalkoztatta a munkatársakat. A Pénzügyminisztériumhoz tartozó hivatal egy főosztály irányította a korszakban, többnyire a földadóval és földadó-nyilvántartással közös szervezetben. A megnövekvő feladatok, valamint a feladatok sokrétűsége miatt szerették volna, ha a kataszteri felmérés külön főosztállyá szerveződik, azonban ez sokáig nem teljesülhetett. 1918 politikai változásai alkalmat teremtettek a korábbi reformintézkedések újragondolására és esetleges bevezetésére. Ebben nagy szerepet kapott Antalfy Andor, aki már 1912-ben és 1917-ben is sikrászállt az önálló kataszteri főosztályért. A Népköztársaság idején, 1918 novemberében lehetőséget kapott javaslatának beterjesztésére, amely értő fülekre talált. Ennek keretében az év végén Antalfyt az „állami földmérési igazgatóság földmérési igazgatójának” nevezték ki.⁸

1919. január 18-án elrendelték, hogy az „országos kataszteri felmérés” helyett az „állami földmérés” elnevezést alkalmazzák. A központi hivatal elnevezése „állami földmérési igazgatóság” lett az addigi XVIII. ügyosztály megszüntetése után. A felmérési felügyelőségek ennek

keretében az addigi sorszámukat megtartva az „állami földmérési felügyelőség” nevet vették fel. A Népköztársaság és a Tanácsköztársaság felszámolása után az új törvényhozás érvénytelennek mondta ki a korábbi elnevezéseket, ugyanakkor fenntartotta azokat jogbiztosság esetén. A pénzügyminiszter 1920-ban kiadott egyik rendeletében fenntartotta a kataszteri szervezetre vonatkozó új elnevezéseket, kivételt képzett ez alól az „igazgatóság” név és az igazgató pozíciója, amelyek ezzel az intézkedéssel megszűntek.⁹

A trianoni békeszerződés (1920) utáni új független magyar állam komoly kihívásokkal szembesült a kataszteri kérdésekben is. A korábban itt működő 24 földmérési és földnyilvántartási felügyelőségből 9 maradt (Budapest /2/, Eger, Debrecen, Győr, Pápa, Pécs, Szeged és Szombathely), az országon belüli 4 térképtárból pedig csak egy (Budapest).¹⁰ A térképanyagok mellett számos olyan szakember is a határon túlra került, aki komoly szerepet játszott a szakmai életben. Pótlásukat immáron az új országhatáron belül kellett végrehajtani, amely a megnövekvő feladatok miatt sem volt egyszerű.¹¹

Pécs városa a háború után (1918–1921)

A Károlyi-kormányzat és a keleti antant-hadsereg vezetője 1918. november 13-án aláírták a belgrádi katonai konvenciót, amely a Beszterce–Maros–Szabadka–Baja–Pécs vonal mentén húzta meg a két állam közötti demarkációs vonalat. A területeket nyolc napon belül ki kellett üríteni, míg a közigazgatás elméletileg magyar kézben maradt volna.¹² A szerb csapatok nem sokat vártak a végrehajtással, és november 19-ig

7 Erre példa Csígyó Lajos, aki 1918. évi kinevezését követően szabadságolását kérte, majd 1919 végén tért vissza a városba. KISS MÁRTON: Csígyó Lajos (1886–1930) kataszteri tisztviselő életútja. *Catastrum*, 7. (2020) 4:33–40.

8 REISZ T. CSABA: Az Állami Földmérési Igazgatóság (1919–1920). *Catastrum*, 6. (2019) 1:25–35. (= REISZ, 2019).

9 RAUM FRIGYES: A magyar kataszteri felmérés szervezetének kialakulása. *Geodézia és Kartográfia* (= GK), 38. (1986) 1:46–51., REISZ, 2019. 30.

10 Az Állami földmérés 1921/1922. évi költségvetésének indoklásában szereplő adatok szerint 31 szervezeti egységgel számoltak (ebben négy földmérési térképtár), a békekötés után ez a szám 11-re (köztük egy térképtárra) csökkent. *A magyar állam költségvetése az 1921/22. számadási évre*. Bp., 1921. 106–107. A különbség abban állt, hogy négy térképtár az anyaországban, egy a társországban (Horvátországban) volt. HALÁSZ PÉTER: Az első Magyar Tanácsköztársaság. GK, 21. (1969) 1:1–2.

11 SZÉKELY DOMOKOS: Politika a magyar Állami Földmérésben, avagy Állami Földmérés a magyar politikában, I. GK, 68. (2016) 11–12:20–25. ANTALFFY, 1934. 41.

12 HORNYÁK ÁRPÁD: A belgrádi konvenció. *Világtörténet*, 22. (2000) 2:74–84.

■ Baranya vármegye közigazgatási helyzete 1918 után (MNL BaVL, XV.3. Baranya megye térképeinek gyűjteménye)

elfoglalták a vármegye jelentős részét, csak 55 település maradt a meg nem szállt területén. 1919. február 3-tól a megye ideiglenes székhelye Sásd lett.¹³

Az új Károlyi-kormányzat képviselői elfoglalhatták új helyüket, azonban egyre több összetűzésük akadt a bevonuló szerbekkel. A területet hivatalosan „antant–szerb” megszálló csapatok foglalták el, azonban a közvélemény legtöbbször csak a szerbekre utalt, ami később félreértésekhez vezetett. A helyi lakosság igyekezett jó kapcsolatot fenntartani az ide érkező

szerb vezetőkkel, ugyanakkor a katonasággal és egyéb fegyveres alakulatokkal szemben gyűltek a panaszok.¹⁴

Az érezhető feszültség tovább nőtt, amikor a Délvidék elcsatolásáról érkeztek a hírek. A területért vívott magyar–szerb vetélkedés – amely időközben a horvátok bevonásával háromoldalúvá szélesedett – következő állomása az 1918. november 25-én tartott gyűlés volt, ahol Baranya–Bácska–Bánát nemzeti tanácsainak küldöttei kimondták csatlakozásukat a Szerb Királysághoz. Ennek végrehajtására hozták létre

13 SZÜTS EMIL: Adatok a megszállt Baranya–Pécs közigazgatásának helyzetéhez és a visszacsatolás katonai és politikai előkészítéséről (1918–1920). *Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve*, 1982. Pécs, 1983. 191–212. (= SZÜTS, 1983).

14 SZÜTS, 1983. 191.

a „Bánát, Bácska és Baranya Nemzeti Igazgatóságát” (Narodna uprava), amely később fontos szerepet játszott a pécsi közigazgatás átalakításában is.¹⁵

Erre válaszként a Pécsi Nemzeti Tanács kezdeményezésére a városi hatóságok, vallási felekezetek és társadalmi szervezetek közösen egy „népkiáltványt” fogalmaztak meg. Ebben kifejtették ragaszkodásukat a magyar államhoz, nemzetiségükhöz és nyelvükhöz. Ugyanebben az időben hasonló tartalmú nyilatkozatok születtek a vármegye különböző községeiben. A pécsi kiáltvány szövegét a szerb hatóság provokációnak minősítette és a mozgalom több vezetőjét letartóztatta.¹⁶

A polgári közigazgatás és a katonaság egymás mellett élése során fennálló „kettős uralom” állapota tovább bonyolódott. 1919. január 28-án az újbúdi Nemzeti Igazgatóság által kinevezett kormánybiztos-főispán, Vladislav Pandurović katonai karhatalom segítségével eltávolította Oberhammer Antalt, Pécs város főispáni teendőik ellátásával megbízott kormánybiztosát. A tiltakozó Nendtvich Andor polgármestert ekkor letartóztatták és a demarkációs vonalon túlra szállították. Két hónappal később – a helyi sztrájkok és a gazdasági nehézségek miatt enyhébb politikára váltó szerbek – visszaengedték Pécsre a korábbi pozíciójába.¹⁷

A pécsi események irányítását ekkor az itt állomásozó szerb csapatok és a belgrádi kinevezettek vették kezükbe. A Tanácsköztársaság márciusi kikiáltása újabb nehézséget jelentett a közigazgatási állapotokat illetően, egy újabb

hivatali szervezettel terhelve meg a rendszert. A felmérési felügyelőség először a Magyar Népköztársaság Pénzügyminisztériumához, majd a Tanácsköztársaság Pénzügyi Népbiztosságához tartozott. Pécsen ugyanakkor ezek az intézkedések nem vagy csak igen lassan mehettek végbe a megszállás miatt.

A trianoni békekötés (1920) Pécs városát és az ország déli részét – a belgrádi konvencióban még elszakított területek nagyobb felét – Magyarországnak ítélte.¹⁸ A Magyar Nemzetgyűlés 1921. július 26-án cikkelyezte be a békét, amely szerint a szerbeknek ki kellett volna üríteniük a megszállásuk alatt tartott területeket. Ez ellen a területen berendezkedő szerbek és a pécsi helyi szocialista kormányzat is tiltakozott, és megpróbált jogi alapot teremteni hatalmuk további fenntartására. Linder Béla népgyűlést hívott össze, amelyen kikiáltották a „Baranya-bajai Szerb–Magyar Köztársaságot”. A vezetéssel megbízott direktórium élén Dobrovits Péter (Petar Dobrović) festőművész állt. Az állam célja a Nemzeti Hadsereg bevonulásának megakadályozása lett volna.¹⁹ Területe 5677 km² volt, legnagyobbbrészt Baranya vármegyében, valamint Bács-Bodrog északi területén, kisebbrészt Somogy és Tolna vármegyében. Törekvéseiket nem koronázta siker az antant erőteljes fellépése miatt, ezért a szerbek és az őket támogató helyi polgárok megkezdték a terület kiürítését. A Nemzeti Hadsereg így 1921. augusztus 22. és 28. között birtokba vehette ezt a területet, és Pécs felszabadulása befejeződött.²⁰

15 HORNYÁK ÁRPÁD: A Délvidék délszláv birtokba vétele, 1918–1920. *A pécsi ruszisztika szolgálatában: Bebesi György 60 éves. BENE KRISZTIÁN – HUSZÁR MIHÁLY – KOLONTÁRI ATTILA.* Pécs, 2018. 246–254.

16 GYÁNTI ISTVÁN: „Magyarok voltunk, magyarok vagyunk...” Néphatározat Pécsen, 1918. december 3-án. *Pécs–Baranya Évszázadai 1.* Szerk.: PILKHOFER MÓNICA – WÉBER ADRIENN. Pécs, 2022. 57–67.

17 NAGY IMRE GÁBOR: *Pécs polgármesterei (1875–1940).* Pécs, 2021. 248–254.

18 1921. évi XXXIII. törvény a az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlóven Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=92100033.tv> (elérés ideje: 2023. január 26.).

19 BOTLIK JÓZSEF: A nemzeti önfeladás politikája: a Károlyi-kormány pacifizmusának csődje 1918. november–decemberében. *Valóság*, 51. (2008) 10:34–62, VARGHA DEZSŐ: Esztergár Lajos életútja. *Pécsi Szemle*, 5. (2002) 4:64–70., HORNYÁK ÁRPÁD: „Baranya–Bajai Szerb Magyar Köztársaság”. *Pécs Lexikon*. Főszerk.: ROMVÁRY FERENC. Pécs, 2010. I. 77–78.

20 BOTLIK JÓZSEF: Szövetséges társállamból területkövetelő szomszéd. Ausztria és Nyugat-Magyarország (Westungarn) 1918–1919-ben. I. rész. *Vasi Szemle*, 61. (2007) 1:24–42., DOMONKOS LÁSZLÓ: *Forognak a kerekek*. Bp., 1999.

A pécsi (11.) felmérési felügyelőség a háború után (1918–1921)

Egy politikailag mozgalmas és közigazgatási szempontból is igencsak kaotikus helyzetben nagy kihívás megrajzolni egy szakigazgatási szerv történetét. Ebben nagy segítségünkre lehetnek a ránk maradt iktatókönyvek, amelyek – a tényleges iratanyag hiánya miatt – a szervezeti élet egyik fő forrását jelentik. A fennmaradt kötetben végigkövethetjük a szervezet működését ebben a kritikus időszakban.²¹

Az iktatókönyvek szerint a munka legnagyobb részét az illetékességbe tartozó települések felmérései tették ki. 1918-ban 2489, 1919-

ben 1057, 1920-ban 715, 1921-ben pedig 1478 beadványt regisztráltak az iktatókönyvekben.²²

1919 az iktatókönyvek szerint

A hivatal működése az iktatókönyv szerint minimálisra csökkent a korábbi évekhez képest. A beadványok számának alakulása arra is rámutat, hogy a felügyelőség a megszokott illetékességéből kapott különböző iratokat, így Baranya és Tolna vármegyék kataszteri anyagai érkeztek ide. Ez azért különleges, mivel Baranya megye jó része – Péccsel együtt – antant-szerb katonai megszállás alatt állt, viszont a munkáját így is folytatni tudta.

Tolna vármegyéből a bonyhádi, a dombóvári, a paksi, a szekszárdi és a tamási telekkönyvi hatóságtól érkeztek beadványok, kiegészülve egyéb betétszerkesztési és pénzügyigazgatósággal kapcsolatos ügyekkel (összesen 66). Baranya vármegyei telekkönyvi hatóságoktól több beadvány érkezett (743), ami egy közigazgatási tekintetben szétszakadt vármegye esetében jelentős szám. A hivatali élettel kapcsolatos beadványok száma a forgalom 10%-át tette ki, ezekben végigkövethetjük a magyar állami hivatalváltozásokat is. A hivatkozásoknál ugyanakkor előfordul, hogy mire egyes beadványok beérkeztek a hivatalhoz, a küldő szervezet már nem létezett. Erre példa a Magyar Népköztársaság Pénzügyminisztériumától érkezett levél, amely szinte egyszerre érkezett be a Magyar Tanácsköztársaság Pénzügyi Népbiztosságának utasításával. A Tanácsköztársaság budapesti leváltása után az iktatókönyv következetesen a Pénzügyminisztérium (P. Ü. M.) elnevezést használja a rendeletek érkeztetésekor.

Az év legjelentősebb eseménye azonban a szerb hatóság beavatkozása volt a hivatal működésébe. Február 8-án a vármegyei alispán beadványt intézett a hivatalhoz, miszerint a „Narodna Uprava kiküldöttei a vármegyei székházán a közigazgatást erőszakkal átvették”.²³

Június 5–6-ai bejegyzések utalnak a sajtóban

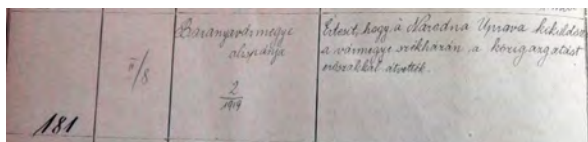

■ A pécsi felmérési felügyelőség iktatókönyvének borítója (MNL BaVL, VI. 181. b. 1918–1919/I.)

21 KISS MÁRTON: A Pécsi Felmérési Felügyelőség ügyvitele a 19–20. század fordulóján. *Catastrum*, 8. (2021) 1:37–45.

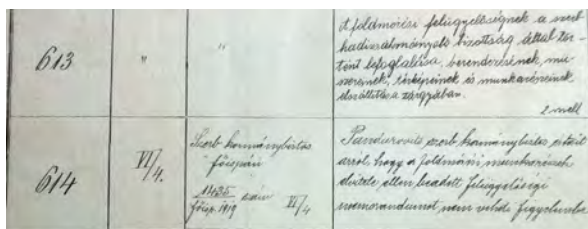
22 Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL) Baranya Vármegyei Levéltára (= BaVL), VI.181.b. Pécsi Állami Földmérési Felügyelőség (1851–1867: Pécsi Felmérési Felügyelőség, 1945-től: Állami Földmérés 11. számú Felügyelősége) iratai. B. Szervezeti iratok, 1. Ügyviteli iratok, Iktatókönyv, (= VI.1181.b. *Iktatókönyv*) 1918–1919/I., 1919/II.–1921.

23 MNL BaVL, VI.181.b. Iktatókönyv, 1918–1919/I. 1919. 181. bejegyzés (febr. 8.).

■ A felügyelőség iktatókönyvének közlése a hatalomátvételtől (MNL BaVL, VI. 181. b. 1918–1919/I.)

megjelent hírre, amely szerint a hivatal megszüntette működését.²⁴ Az iktatókönyv szerint a szerb hadizsákmányoló bizottság lefoglalta a pécsi 11. felmérési felügyelőség berendezését és térképeit, gondoskodva az elszállításról is („A földmérési felügyelőség a szerb hadizsákmányoló bizottság által történt lefoglalása, berendezéseinek, műszereinek, térképeinek és munkarészeinek elszállítása tárgyában”). Ez ellen a felügyelőség panasszal élt, amelyet Pandurović elutasított.²⁵ Az elvitelre vonatkozó bejegyzés az iktatókönyv szerint májusban kelt, azonban az adott oldalon szereplő dátumok arra utalnak, hogy az adminisztrációt nyilvántartók is megszenvedték ezt az időszakot. A könyv szerint ugyanis egymás után érkeztek be az elvitelre és az (elutasított) fellebbezésre vonatkozó iratok, míg június 7-én több, a minisztériumból való beadvány érkezett hozzájuk. Az időrend felborult és csak a következő oldalon folytatódott a megfelelő sorrendben.

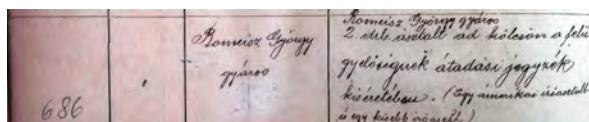

■ A felügyelőség iktatókönyvének bejegyzése a szerb hadizsákmányolásról (MNL BaVL, VI. 181. b. 1918–1919/I.)

Egy későbbi – 1923. évi – kárjegyzék szerint a felmérési felügyelőség csaknem 264 millió jugokorona kárt szenvedett, ebből 260,5 millió vonatkozott Baranya vármegye községeinek,

1 millió Fiume és három alvárosának, 1,5 millió pedig Somogy vármegye néhány községének eredeti térképeire és munkarészeire. A szakhivatalok közül így a felmérési felügyelőség szenvedte a legnagyobb kárt a jelentések szerint.²⁶

A sajtóbeli közlés ellenére azonban az iktatókönyv tanúsága szerint a hivatal folytatta működését. Folyamatosan érkeztek be a korábban elkezdett munkák vázlatai, és további utasításokat is kaptak. A pécsi nemzeti kaszinó házfelügyelője (Vigman Pál) „beadványban” – ebben az esetben nagy valószínűséggel levélben – érdeklődött az általa átadott két kölcsönasztal sorsáról. A hivatal közlése szerint ezt a hivatal épületében állították fel, tehát a szervezeti helyét nem vesztette el.²⁷ Az Emericanum Internátus vezetője – Komócsy István igazgató – is küldött további asztalt a felügyelőségnek.²⁸ Pechán János július 3-án adott kölcsön egy asztalt és egy széket.²⁹ Romeisz György gyáros további két asztalt – egy „amerikai íróasztalt és egy kisebb íróasztalt” adott kölcsön a felügyelőségnek.³⁰

■ Romeisz György beadványáról kelt iktatókönyvi bejegyzés (MNL BaVL, VI. 181. b. 1918–1919/I.)

1920 eseményei

A felügyelőség 1920-ban is folytatta szűkebb keretek közötti működését. Legfőbb feladatköre Baranya vármegyéhez kötötte (508 beadvánnyal), de továbbra is ellátta feladatait a szomszédos Tolna vármegyében (69 beadvány, köztük Paks és Bonyhád telekkönyvi hatóságával való kapcsolattartás). A hivatali működéssel foglalkozó beadványok között megjelentek az ott dolgozók ügyei (betegség, szabadságolás, segélykérvenyezés), valamint a minisztérium rendeletei. Ez volt az első alkalom,

24 A felmérési felügyelőség lefoglalása. *Dunántúl*, 9. (1919) 117:5. (jún. 8.).

25 MNL BaVL, VI. 181. b. Iktatókönyv, 1918–1919/I. 1919. 613. bejegyzés (máj. 20.), 614. bejegyzés (jún. 4.).

26 LAKY DEZSŐ: *Csonka-Magyarország megszállásának gazdasági kárai*. Bp., 1923. 457.

27 MNL BaVL, VI. 181. b. Iktatókönyv, 1918–1919/I. 643. bejegyzés, (jún. 22.).

28 MNL BaVL, VI. 181. b. Iktatókönyv, 1918–1919/I. 664. bejegyzés. (1919. júl. 3.), DAMÁSDI ZOLTÁN: Komócsy István (1872–1952). <https://archivum.pecsiagyahazmegye.hu/hirek/szent-hirnokok/600-az-ifjusag-es-az-oktatas-szolgalataban> (elérés ideje: 2023. január 20.).

29 MNL BaVL, VI. 181. b. Iktatókönyv, 1918–1919/I. 665. bejegyzés (1919. júl. 3.).

30 MNL BaVL, VI. 181. b. Iktatókönyv, 1918–1919/I. 686. bejegyzés (1919. júl. 15.).

hogy a megszállással kapcsolatos utasítások érkeztek a hivatalhoz, amelyek tartalma az 1919. évi hadizsákmányolással állt kapcsolatban (*Kimutató a szerb hadizsákmányoló bizottság által 1919. június 6-án elzsákmányolt kincstári tárgyakról*).³¹ Ennek végrehajtása azonban csak a következő évben történhetett meg.

Hiányzik azonban bármiféle utalás az országos politikatörténeti eseményekkel kapcsolatban, így a trianoni békekötés és az új kormányzatok felállásának hivatalos híre sem érkezett meg a hivatalhoz (bár a sajtóból bizonyára értesültek mindenről). 1920-ban a békekötés idején (május 31. és június 4. között) nem volt irat, ezután viszont több – szám szerint 24 – érkezett be a pécsi szervezethez.

Arról, hogy a trianoni békeszerződés Pécsét Magyarország joghatósága alá helyezte vissza, a szerb kormányzat jó ideig nem vett tudomást. Az iktatókönyvekben szereplő beadványok utalnak erre az átmenetiségre, a kevés ügy mellett azok változatossága is visszaesett a korábbiakhoz képest. Ebből kifolyólag nem lett volna meglepetés, ha az idő előrehaladtával a pécsi felmérési felügyelőség is átalakul és valószínűleg új székhely után kellett volna néznie más magyarországi településen.

1921 a felügyelőségnél

Az év a város szempontjából kulcsfontossággal bírt, így vizsgálata különösen indokoltnak tűnik. A magyar politikai és kormányzati átalakulások ugyanis csak féloldalasán jelenhettek meg egy olyan megszállt területen, mint Pécs. A jogi értelemben Magyarországhoz tartozó felügyelőség tovább folytatta tevékenységét a megszállás alatt, viszont nem tudott részt venni tevékenyen az országos szervezet életében. A *Pénzügyi Közlöny*ben található felhívások szerint a Pénzügyminisztérium is sásdi központtal szervezte meg ideiglenesen Baranya vármegye pénzügyigazgatását, a földmérést azonban egyelőre helyben hagyta. Egy bankbetétekkel foglalkozó törvénycikkhez (1921. XV.) kapcsolódó

(1921. évi 55.000. számú) rendelet szerint „*nem tekinthető egyelőre Magyarországhoz tartozónak pl. Pécs, Baranya, Baja, noha e területek a Trianonban 1920. évi június 4-én kötött békeszerződés szerint Magyarországhoz tartoznak, hacsak az U. másként nem rendelkezik*”.³² Természetesen a rendeletek továbbra is megérkeztek a hivatalhoz, amelyek között egyre több utalt az 1919-ben eltulajdonított felmérési anyagokra. Ezeket mint a „magyar állam tulajdonát” tartották számon, amelyet vissza szerettek volna szerezni a szerb kormányzattól. Az első ilyen tartalmú rendelet „*Szerb hadizsákmányolás folytán keletkezett károkról kimutatók terjesztendő fel a statisztikai hivatalhoz és ügyosztályhoz*” címen már 1920-ban megszületett, de ezt a pécsi hivatal csak 1921. február 4-én kapta kézhez. A felügyelőség erre több választ küldött a minisztériumnak és a statisztikai hivatalnak is.³³

Az év folyamán több hasonló rendeletet kapott kézhez a felügyelőség, mint például „*Az utódállamok birtokában levő, a magyar állam fennhatósága alatt maradt területekre vonatkozó térképek stb. kiadása tárgyában*” címűt áprilisban, valamint egy hónappal később a „*Szerb hadizsákmányolás folytán térképekre vonatkozólag újabb, részletes kimutatók felterjesztendő*” címűt.³⁴ Mivel a hivatal iratanyaga több esetben szenvedett sérülést az idők során, szinte lehetetlen megmondani, hogy a szerb hadizsákmányolás mekkora károkat is okozott valójában. A jelenleg folyó kutatási NKFIH-projekt eddig feltárt baranyai iratréseiből nem látszik az a hiány, amelyet a szerb zsákmányolás jelentett. Annak pontos mértékét a további kutatásoknak kell tisztázniuk.

A politikai változásokra utaló beadvány nem érkezett a hivatalhoz, azonban az események nyomon követhetőek az iktatókönyvekből. A Baranya–bajai Szerb–Magyar Köztársaság ideje alatt (1921. augusztus 14–21. között) a hivatal látszólag nem működött. Az augusztus 13-ai bejegyzéseket 23-án folytatták, mintha semmi sem történt volna. Ezzel záródott le az első világháború utáni zűrzavaros időszak a város és a földmérési felügyelőség életében.

31 MNL BaVL, VI.181.b. Iktatókönyv, 1919/II.–1921. 259. bejegyzés (ápr. 10.).

32 Melléklet az 1921. évi 55.000. számú pénzügyministeri körrendelethez. *Pénzügyi Közlöny*, 48. (1921) 16:1217–1338. (jún. 20.).

33 MNL BaVL, VI.181.b. Iktatókönyv, 1919/II.–1921. 253. bejegyzés (febr. 4.). Ebben utal a PM 119.271/1920. rendeletére.

■ A nemzeti hadsereg bevonulása Pécsre, 1921 (Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs)

Nyugtalanság a „forgószél” után

A politikai stabilizálódás folyamatában komoly feladatot jelentett a kataszteri szervezet számára, hogy számításba vegye az új működési területét. Az ország határainak megváltozása mellett a korábbi szervezeteket is át kellett alakítani, így számításba kellett venni a meglévő munkálatok állását. Ezért kötelezték a hivatalokat, hogy készítsenek leltárokat a hozzájuk tartozó településekkel kapcsolatos iratanyagukról.³⁵ Ezt „Az utódállamok birtokában levő, a magyar állam fennhatósága alatt maradt területekre vonatkozó térképek stb. kiadása tárgyában” című rendelettel indították el valamennyi megyére nézve.³⁶ Érdekesség, hogy az 1921-ben kiadott rendelet Baranya és Tolna vármegyékben két földmérési felügyelőséget (11. és 22.) jelölt ki az itteni működésre, míg egy évvel később már csak a 11. földmérési felügyelőség maradt itt.

Az országos politikától való „igazolt távollét” ugyanakkor érezte hatását a hivatali kinevezések kapcsán. Erre az ügyre hívta fel a figyelmet Perlaki György, akinek parlamenti interpellációjáról az alábbi tudósítás született: „Perlaki György

a felszabadult területeken lévő állami tisztviselők előléptetése körül történt mellőzések miatt interpellál. Úgy látja, hogy a központból azért mellőztek egyeseket a felszabadult területeken, hogy a saját protezsztjaikat helyezték el. Így került Baranya élére egy teljesen tájékozatlan tisztviselő. Kéri a sérelem orvoslását, a mellőzöttek előléptetését és a megfelelő rangsorba való helyezését”.³⁷ A vitában több tényező együttállását figyelhetjük meg. Maga Perlaki 1914 és 1918 között a fronton harcolt, majd 1919 februárjától Horthy Nemzeti Hadseregének kötelékébe lépett. Képviselővé választása után többször jelentett a pécsi–baranyai helyzetről. A hivatali (mérnöki) előmenetele ugyanakkor nem történt meg, így 1919 és 1922 között is mérnökként regisztrálták. Valószínűleg úgy vélte, hogy politikai tevékenysége alkalmassá teszi arra, hogy új pozíciót (például főmérnök) kaphasson.³⁸ Megnézve a hivatali rangsort, láthatjuk, hogy a vezetőség élére Ruttkai Vilmos helyett leginkább Pechán János helyettes lett volna a megfelelő választás. Ő a háború ideje alatt szinte egyedül vezette a szervezetet, ezért a bizalom jogosan járt volna neki. A sors különös fintorának tűnik, hogy Ruttkai lemondása (1922) után két évvel Makay Gyula személyében egy olyan ember érkezett a hivatal élére, aki látszólag megtestesíti a Perlaki által leírtakat. A kataszteri hivatal történetével foglalkozók számára ugyanakkor nem újdonság, hogy a felügyelőségek élére gyakran kerülnek tapasztalt, olykor az adott helyhez csak kis mértékben kötődő személyek. Makay pedig korábban számos olyan hivatali pozíciót töltött be, amely alkalmassá tette őt a felügyelőség vezetésére.³⁹

A pécsi felmérési felügyelőség új névvel, de szinte változatlan feladatkörrel kezdett hozzá munkájához az immáron önálló Magyarországon.

34 MNL BaVL, VI.181.b. Iktatókönyv, 1919/II.–1921. 1921. 486. bejegyzés (máj. 21.).

35 Egy korábbi projektben ezeket feltárták és digitálisan elérhetővé tették. A kataszteri és telekkönyvi betétszerkesztési munkálatok állása vármegyékben. MNL Országos Levéltára (= OL), S 92. Az Országos Földméréstani Intézet vegyes iratai (= S 92), No. 8.

36 MNL BaVL, VI.181.b. Iktatókönyv, 1919/II.–1921. 1921. 469. bejegyzés (máj. 17.).

37 Az idemnitás vitája. *Dunántúl*, 12. (1922) 15:1–2. (jan. 19.).

38 Ez csak 1926-ban történt meg, amikor Perlaki a 22. felmérési felügyelőségnél (Budapest) dolgozott. MNL OL, S 92. No. 25/6. Régi szolgálati és minősítési táblázatok, P, Q, R nevek, 140.

39 Makay Gyula műszaki tanácsosként részt vett a magyar–osztrák határszakaszt kijelölő bizottság munkájában. SUBA JÁNOS: Az Állami Földmérés szerepe a trianoni határok kijelölésében, kitűzésében. *Catastrum*, 5. (2018) 2:39–57.